

Harmonizace práce a rodiny

Mgr. Blanka Plasová
plasova@fss.muni.cz

Definice harmonizace práce a rodiny

- **Definice 1:** V rámci harmonizace práce a rodiny jde v podstatě o nalezení a zajištění **určitého stupně fungující a přijatelné kombinace placené (povinnosti v zaměstnání) a neplacené práce** (práce v domácnosti společně s péčí o závislé členy rodiny).
- **Definice 2:** Forma **konfliktu rolí**, kdy tlaky sfér rodiny a práce jsou v některých ohledech navzájem neslučitelné.

Pro sladování pracovních a rodinných povinností rodičům napomáhá rozsah **formálních opatření** (například opatření rodinné politiky, zaměstnavatele) i **neformálních opatření** (například výpomoc partnera při zajištění domácích pracích), které přispívají pracujícím rodičům k tomu, aby naplnili očekávání zaměstnavatele, stejně tak jako potřeby členů rodiny.

To znamená, že balancování práce a rodiny je spoluutvářeno **příležitostmi**, které jsou rodičům dostupné a jejich **schopnostmi je využít**.

Dále také **shodou mezi** těmito nabízenými **příležitostmi a preferencemi či očekáváním rodin s dětmi vůči nim**.

Paradigmata/diskurzy nerovnováhy mezi prací a rodinou v evropské politice

- **3 odlišné racionální principy → odlišné typy opatření/instrumentů**
- Odklon od ‚čistého‘ principu rovných příležitostí k agendě ekonomického růstu
- X** Právo dávat /přijímat péči + snaha o tzv. de-genderování péče = nižší priority
- 1. **Paradigma státu sociálních investic** (*social investment state*)
- 2. **Model tranzicí/přechodů na trhu práce** (*transitional labour market model*)
- 3. **Paradigma osobní/individuální zodpovědnosti** (*personal responsibility perspective*)

Aktéři a legitimita problému z různých úhlů pohledu I.

1. Stát

- Demografické důvody
- Udržitelnost sociálního systému
- Spoluzodpovědnost při výchově dětí
- Snížení rizika nezaměstnanosti žen s dětmi

Aktéři a legitimita problému z různých úhlů pohledu II.

2. Rodiny

- Změny rodinného chování
- Změny hodnotového systému
- Nutnost dvou příjmů
- Nároky trhu práce

Aktéři a legitimita problému z různých úhlů pohledu III.

3. Zaměstnavatelé

- Požadavky zaměstnanců
- Legislativní závazky/institucionální tlaky
- Hodnotová východiska
- Ekonomické důvody

Role sociální politiky

- Cílem RP je „usnadnit sladění pracovního a rodinného života“.
- Otázky:
 1. *Jakým způsobem?*
 2. *Na koho jsou opatření zaměřena?*
 3. *Existuje provázanost mezi jednotlivými opatřeními?*

Familialismus vs. de-familialismus I.

- **Typologie sociálního státu dle Esping-Andersena** (liberální, konzervativní a sociálně-demokratický model)
- **Familialistický model** - klade na rodinu maximální sociální závazky a zdůrazňuje samostatnost rodin a princip subsidiarity (konzervativně-korporativní model).
- **De-familialistický model** - maximálně individuální získávání zdrojů nezávisle na rodinné či manželské reciprocitě, což zmírňuje závislost individua na rodině (sociálně-demokratický a liberální model)

Familialismus vs. de-familialismus II.

- Typologie dle S. Leitner - zdůrazňuje **pečovatelskou funkci rodiny**
- **Nástroje a indikátory** (mateřská a rodičovská dovolená, přímé a nepřímé transfery pečovatelům, jiná sociální práva vztahující se k pečovatelům, možnosti péče o dítě mimo rodinu)
- **Explicitní familialismus** posiluje zodpovědnost rodiny za své závislé členy, což prosazuje zejména tím, že stát nepodporuje žádné jiné alternativní formy péče. (Rakousko, Německo, Itálie, Nizozemsko).
- **Volitelný familialismus** (*optional familalism*) podporuje zodpovědnost rodiny za své členy, ale zároveň rodinám nabízí a respektuje i jiné alternativní způsoby péče o závislé členy. Hlavním rozdílem vůči explicitnímu familialismu je, že oba dva typy garantují právo pečovat, ale pouze v rámci volitelného familialismu se toto právo nerovná povinnosti (Belgie, Dánsko, Francie, Švédsko a částečně Finsko).
- **Implicitní familialismus** neposkytuje ani programy podporující rodinnou péči ani žádné jiné programy alternativní péče. Rodiny pečují o své členy prostě proto, protože žádný jiný způsob není „po ruce“ (Řecko, Portugalsko, Španělsko).
- **De-familialismus** je charakteristický zajištěním služeb formální péče o děti prostřednictvím buď trhu nebo státu, ale právo rodiny se sama starat o své členy, není nikde vyjádřeno (Irsko, Velká Británie).

Základní nástroje HPR

Základní dělení:

- **Opatření umožňující opuštění trhu práce z důvodu rodičovství** – jde zejména o finanční dávky a daňové úlevy, které kompenzují ztrátu příjmu v době péče o dítě a náklady na péči o dítě. A dále existence schémat mateřské, rodičovské, případně otcovské dovolené. (přednáška 9)
 - **Flexibilní opatření v zaměstnání** – zejména flexibilní uspořádání pracovní doby, dny pracovního volna pro rodinné účely. (přednáška 12)
 - **Služby zajištění péče o dítě** – zejména pro děti od 0 do 6 let, které umožňují návrat na trh práce. (dnes)
- +
- *Legislativní ochrana rodičů na TP* (služební cesty, úprava pracovní doby, ošetřena možná rizika některých zaměstnání pro těhotné a kojící matky apod.)
 - *Politiky zaměstnanosti zohledňující zhoršené postavení pečujících rodičů na TP*

Opatření umožňující opuštění TP I.

- **Mateřská dovolená** – po dobu 28 týdnů (příp. 37 týdnů, porodila-li zároveň dvě či více dětí nebo jde-li o ženu žijící osaměle), na mateřskou dovolenou nastupuje žena zpravidla od počátku 6. týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od počátku 8. týdne před tímto dnem.
 - Cíl: umožnit matce zotavit se po porodu
 - Cíl: čas určený k péči o dítě a k vzájemné adaptaci rodiče a dítěte
- **Peněžitá pomoc v mateřství** - schéma nemocenského pojištění, od roku 2010 **60%** denního vyměřovacího základu + **snížení** vyměřovacího základu
- **Od 1.1.2009 může mateřskou dovolenou čerpat i muž či se mohou se ženou střídat!**
- Zvýšená ochrana na TP, po MD je zaměstnavatel poskytnout rodiči **naprosto stejné pracovní místo**

Opatření umožňující opuštění TP II.

- **Rodičovská dovolená** – navazuje na MD, obvykle po dobu 3 let (možnost prodloužení na 4 roky pokud zaměstnavatel vyhoví žádosti), určeno matce i otci (i souběžně) pokud řádně a celodenně pečují o dítě mladší 3 let
- **Rodičovský příspěvek** – schéma Státní sociální podpory, neomezená možnost přivýdělku, bez závislosti na předchozím příjmu (kromě 1. varianty), možnost tzv. třírychlostního čerpání (2, 3 roky a 4 roky)
 - **Rychlejší čerpání** - (do 24 měsíců věku dítěte) rodiči náleží po porodu peněžitá pomoc v mateřství za cca 5 měsíců (22 týdnů) + celková výše čerpání rodičovského příspěvku 216 600 Kč (za 19 měsíců ve výši 11 400 Kč).
 - **Klasické čerpání** - (do 36 měsíců věku dítěte) ženě náleží po porodu peněžitá pomoc v mateřství za cca 5 měsíců (22 týdnů) + celková výše čerpání rodičovského příspěvku 235 600 Kč (za 31 měsíců ve výši 7 600 Kč).
 - **Pomalejší čerpání** - (v základní výměře do 18 měsíců věku dítěte a dále ve snížené výměře do 48 měsíců věku dítěte) ženě náleží po porodu peněžitá pomoc v mateřství za cca 5 měsíců (22 týdnů) + celková výše čerpání rodičovského příspěvku 212 800 Kč (za 13 měsíců ve výši 7 600 Kč a 30 měsíců ve výši 3 800 Kč).
- Po návratu na TP je zaměstnavatel povinen rodiči poskytnout **takové místo, které odpovídá pracovní smlouvě.**
- Stále je na RD 99% žen a pouze 1% mužů (kulturní normy o rozdělení rolí, ekonomická situace rodiny – výše příjmů, vliv profese)
- Nevýhoda **nutnosti výběru délky RD na počátku** X situace se v průběhu 3 let může radikálně změnit (zdravotní stav dítěte, možnost nástupu zpět do zaměstnání, rodinná situace atd.)

Základní typy flexibility

A) Flexibilní opatření v zaměstnání

1. KVANTITATIVNÍ FLEXIBILITA

*(Práce na částečný úvazek, pružná pracovní doba, stlačený pracovní týden, sdílení pracovního místa, **konta pracovní doby**)*

2. KVALITATIVNÍ FLEXIBILITA

(Práce doma, outsourcing)

B) Dny pracovního volna pro rodinné účely

(Ošetřování člena rodiny)

Vybrané kritické body *family-friendly flexibility* I.

- **Zájmy zaměstnanců vs. zájmy firmy** (míra autonomie)
- V ČR spíše platí, že opatření využívaná **muži** jsou spíše **autonomního charakteru** (*flexibilní pracovní doba a možnost práce doma*). **X** opatření, která využívají **ženy**, jsou spíše závislá na **osobní dohodě** se spolupracovníky nebo zaměstnavatelem, a umožňují tedy méně **nezávislosti** (*Křížková, Hašková, 2003*).
- Flexibilita představuje **zvýšenou nutnost neustále organizovat čas** a pracovní úkoly a spojení se soukromým životem.

Míra *family-friendly flexibility* pracovní doby lze rozlišit

Pracovní doba	Muži	Ženy	Celkem
Pevná pracovní doba	46,8	69,9	58,2
Pracovní doba podle potřeb zaměstnavatele	25,3	14,0	19,7
Pracovní dobu spoluurčuje zaměstnanec	15,9	11,4	13,7
Zcela flexibilní pracovní doba	12,0	4,7	8,4
Celkem	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Vohlídalová, Víznerová 2007, Proměny 2005

Vybrané kritické body *family-friendly flexibility* II.

- **Nedostatek nabídky zkrácených úvazků**
- U zkrácených úvazků hrozí **feminizace** tohoto typu práce a v **důsledku i marginalizace žen** jako skupiny na trhu práce
- Využívání zkrácených úvazků se děje většinou na **špatně placených místech**, a **snižuje množství zaměstnaneckých výhod**, snižuje jistotu zaměstnání, zpomaluje kariéerní růst apod..
- **Práce z domu - riziko izolace** od pracovního prostředí a běžného chodu podniku
- **Šance nebo riziko pro sladění práce a rodiny?**

Modely poskytování služeb péče o děti

- 1. Neofamilialistický model** – konzervativní; právo volby znamená spíše volbu mezi dočasnou rolí matky v domácnosti a participací na trhu práce než mezi různými typy péče; dlouhá rodičovská dovolená
- 2. Model 3. cesty** – služby péče o děti umožňují „přimět“ (méně kvalifikovanou) pracovní sílu přijmout i méně kvalitní zaměstnání; volba mezi zaměstnaností a genderovou rovností; kratší placená rodičovská dovolená (zabránění devalvace lidského kapitálu žen)
 - pomáhá dětem skutečně opustit „poverty bus“ a
 - podpora péče o děti je zaměřena na chudé pracující
- 3. Rovnostářský model** – utopie ? ☺; rovnost na TP i v domácnostech, univerzální dostupnost kvalitní péče o děti

Zařízení péče o děti

- Jesle
- Mateřské školy
- *Soukromé hlídací agentury*
- *(Mateřská centra)*

Soukromé hlídací agentury/ zajištění péče o dítě

- Zákon č. 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání - odpovědným orgánem je Ministerstvo průmyslu a obchodu bez vazby na jiné rezorty.
- 1. **Volná živnost: „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“** (většinou tzv. hlídací agentury)
 - Jde o poskytování služeb souvisejících s chodem domácnosti, jako je vaření, úklid, praní, žehlení, péče o zahradu, zajišťování nákupů, včetně individuální péče o děti **nad tři roky** věku v rodinách a pouze příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku), a zajištění péče o osoby vyžadující zvýšenou péči
- 2. **Vázaná živnost: „Péče o děti do 3 let v denním režimu“**
 - Není zdravotnické zařízení, ale podnikatel musí zajistit péči osobami splňujícími odbornou způsobilost.
 - Bylo požadováno **zdravotnické vzdělání**, ale od roku **2008 rozšířeno o sociální pracovníky** a osoby v **sociálních službách**, sanitáře, porodní asistentky apod.....
 - Požadavky na hygienu, stravování, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, na stravování
- **Soukromé mateřské školky** (podíl pouze 1,2% z celkového počtu MŠ v ČR) – musí splňovat podmínky vymezené školským zákonem a tedy i požadavky *Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání*.

Problematické body soukromé péče o dítě

- Finanční a organizační náročnost vázané živnosti pro zřizovatele.
- Finanční náročnost/nedostupnost pro klienta.
- Prostorová nedostupnost služby (je rozšířenou pouze ve větších městech)
- Omezení možností zajištění hlídání dětí do 3 let věku.
- Problematické je dosažení a ověření kvality péče o děti.
- Častá nedůvěra rodičů – malá tradice soukromě poskytované péče o děti.

Jesle

- **Zvláštní dětské zdravotnické zařízení** (resort Ministerstva zdravotnictví ČR)
- Určeno **pro denní péči o dítě nejčastěji do 3 let věku** – „léčebně výchovná funkce“
 - „...poskytování péče o všestranný rozvoj dětí zpravidla ve věku do 3 let. Péče v jeslích navazuje na péči o děti v rodině“
 - „...v jeslích je poskytována dětem péče **komplexní**, jak z hlediska **zdravotního**, tak z hlediska **výchovného** jako nedělitelný celek, který ovlivňuje tělesný a duševní vývoj dětí. Péče o děti v jeslích je doplňkem péče rodinné, není jeho náhradou. Musí být cílevědomá a plánovitá a musí odpovídat věkovým a individuálním zvláštnostem dětí. Uspořádání života dětí je třeba co nejvíce přiblížit způsobu života dětí v rodině.“
- **Platná legislativa koncepce zařízení jeslí**: pouze Metodické opatření č. 10 o provozu jeslí (MZ z roku 1968) + další navazující předpisy
- **Zřizovatelem** od roku 1991 není stát, ale v 95% případů je to obec a ve zbylých případech to je jiná právnická či fyzická osoba.
- **Financování**: „dvouzdrojové“ - rozpočet zřizovatele a poplatky rodičů; není hrazeno z rozpočtu veřejného pojištění
- **Pracovníci/ice** jsou obvykle dětské zdravotní sestry + pěstounky

Vývoj počtu jeslí

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet zařízení	1 043	486	381	247	235	207	151	101	79
Počet míst v jeslích	39 829	16 628	13 196	9 265	8 565	7 574	5 551	2 965	2 191
Meziroční pokles/růst míst v %	-	- 58,3%	- 20,6%	- 29,8%	- 7,6%	- 11,6%	- 26,7%	- 46,6%	- 26,2%
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Počet zařízení	67	65	59	58	60	58	54	48	47
Počet míst v jeslích	1 913	1 867	1 717	1 674	1 770	1 708	1 671	1 567	1 413
Meziroční pokles/růst míst v %	-12,7%	- 2,4%	- 8,0%	- 2,5%	+ 5,7%	- 3,5%	- 2,2%	- 6,2%	- 9,8%

Zdroj: ÚZIS, Roční výkaz o činnosti zdravotnických zařízení. Stav k 31.12. příslušného roku in Kuchařová et al. 2008.

Důležité aspekty a problematické body poskytování jeslí

- **Finanční dostupnost** – 2 složky (školné + stravné), poměrně nízká, výrazně vyšší poplatky než v MŠ, určuje zřizovatel, nejčastěji cca 2000 Kč
- **Prostorová dostupnost** – pokrytí cílové populace méně než 1%, více ve větších městech
- **Kvalita** - je pro rodiče na prvním místě při rozhodování o typu péče
- **Provázanost s opatřeními harmonizace práce a rodiny** – neprovázanost vzhledem k částečným úvazkům a rodičovskému příspěvku
- Současná **mladá generace** hodlá využívat kolektivní péči o děti do 3 let častěji zhruba ve 25% případů (zejména kvalifikovanější pracovní síla, samoživitelky)
- **25% dětí mladší 3 let v MŠ** (Národní zpráva o rodině 2004)

Mateřské školky

- **Předškolní zařízení** (součást **vzdělávacího systému** - rezort MŠMT)
- **Určeno dětem zpravidla od 3 let do 6(7) let věku.**
 - *Osobnostní a všestranný rozvoj dítěte v návaznosti na výchovnou funkci rodiny.*
 - *Cílem je získávání sociálních zkušeností, poznatků o světě a specifická příprava na pokračující vzdělávání prostřednictvím hry s ostatními dětmi.*
 - *Představuje jednu z možností, jak dětem „vylepšit“ rozvojové a vzdělávací podmínky a jak dětem, které jsou znevýhodněné, napomoci k vyrovnání jejich vzdělávacích a životních šancí.*
- **Legislativní ukotvení:** Školský zákon (č.561/2004 Sb.)
- **Zřizovatelem** je zpravidla obec (+ soukromý zřizovatel či církev)
- **Financování:** „třízdrojové“ (státní rozpočet, zřizovatel a poplatky rodičů)
- **Pracovníci/ice** jsou pedagogové.

Vývoj počtu MŠ

Školní rok	Počet MŠ	Počet dětí	Průměrně dětí na třídu
1990/91	7 335	352 139	21,7
1991/92	7 165	323 682	21,2
1992/93	6 979	325 735	21,3
1993/94	6 601	331 509	22,7
1994/95	6 526	338 722	22,9
1995/96	6 475	333 433	22,7
1996/97	6 343	317 153	22,0
1997/98	6 152	307 508	22,2
1998/99	6 028	302 856	22,4
1999/00	5 901	290 192	22,3
2000/01	5 776	279 838	22,2
2001/02	5 642	276 438	22,3
2002/03	5 552	278 859	22,7

Zdroj: databáze ÚIV

Podíl dětí navštěvujících MŠ v jednotlivých věkových kategoriích populace

Věk dětí	2003/04*	2004/05*	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09
Do 3 let věku	25,3%	26,5%	25,4%	23,0%	23,0%	24,8%
3-leté	80,0%	77,3%	74,6%	76,6%	75,3%	76,5%
4-leté	94,4%	94,2%	90,0%	90,7%	90,9%	89,4%
5-leté	96,0%	96,4%	95,8%	93,7%	93,2%	92,8%
6-leté*	25,0%	23,8%	22,7%	22,3%	21,6%	21,0%
Starší 6ti let	.	.	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%

Důležité aspekty a problematické body poskytování MŠ

- **Finanční dostupnost** – většinou zohledněna sociální situace rodiny (ŽM – poplatek odpuštěn úplně), školné (cca 200 – 500 Kč/měsíc - nesmí přesáhnout 50% průměrných neinvestičních nákladů) a stravné (cca 20 – 25 Kč/den), od 2005 neplatí školné děti v posledním roku – přeneseno na mladší ročníky (navýšení až o 2/3)
- **Prostorová dostupnost** – problém v některých lokalitách, poměrně velký podíl žádostí je odmítnut, pokrytí populace – 85-86% dětí od 3 do 6 let
- **Kvalita** – navyšování počtu dětí ve třídách v některých MŠ → může klesat kvalita
- **Problém s časovou flexibilitou** – neprovázanost s podmínkami na TP (návrat po RD, pracovní doba)
- **Provázanost s opatřeními harmonizace práce a rodiny** – podpora částečných úvazků během RD (možnost 4 hodiny denně při zachování příspěvku) X MŠ mají problém přijímat děti na částečný pobyt

Denní péče o děti ve vybraných zemích – podíly dětí a denní otevírací doba

země	nejmenší děti		dětí v předškolním věku	
	podíl dětí v %	denní otevírací hodiny	podíl dětí v %	denní otevírací hodiny
Rakousko	10	7	70	6
Belgie	30	9	99	7
Dánsko	55	10,5	90	10,5
Finsko	23	10	42	10
Francie	39	10	87	8
Německo	9	10	73	6
Řecko	3	9	48	4
Irsko	2	9	50	4
Itálie	6	9	87	8
Lucembursko	3	9	76	5
Nizozemsko	2	10	66	7
Portugalsko	12	7	72	5
Španělsko	5	5	77	5
Švédsko	40	11	72	11
Velká Británie	2	8	60	5